

The Holy See

Üzenete a béke 38. világnapjára

II. János Pál pápa

2005. január 1.

Ne engedd, hogy legyőzzön a rossz, hanem te győzd le a rosszat jóval

1. Az új év kezdetén ismételten a nemzetek felelőseihez fordulok szavaimmal és minden jóakarató férfihoz és nőhöz, akik észreveszik, milyen fontos dolog a világ békéjének munkálása. A mostani világnapra Szent Pál rómaiakhoz írt levelének részletét választottam buzdításom alapjául: „*Ne engedd, hogy legyőzzön a rossz, hanem te győzd le a rosszat jóval*” (Róm 12,21). A rosszat nem lehet rosszal megdönteni: azon az úton haladva ugyanis *ahelyett, hogy legyőznénk a rosszat, a rossz fog legyőzni bennünket.*

Az Apostol által megfogalmazott távlat egyértelművé tesz egy mély igazságot: a béke hosszú és fáradságos küzdelem eredménye, amely elhozza a jó győzelmét a rossz felett. Szembesülve számtalan testvérgyilkosság drámájával, amely a világ különböző pontjain zajlik, látván azt a mérhetetlen szenvedést és igazságtalanságot, amely ezekből származik, nincs más választásunk, mint az Apostol tanítására hallgatva „*utálni a rosszat, és ragaszkodni a jóhoz*” (vö. Róm 12,9).

A béke olyan érték, amelyet csak a jóval lehet előmozdítani. Érték a személyek, a családok, a föld nemzetei és az egész emberiség javára, jóllehet védeni és munkálni kell azáltal, hogy a jót választjuk és azt tesszük meg. Ezáltal érthetővé válik az Apostolnak egy másik igazsága is: „*Ne feleljetek senkinek rosszal a rosszért*” (Róm 12,17). Az egyedüli lehetőség, hogy a gonosz ördögi köréből kiszabaduljunk, csak az lehet, hogy megfogadjuk Szent Pál szavait: „*Ne engedd, hogy legyőzzön a rossz, hanem te győzd le a rosszat jóval*” (Róm 12,21).

A rossz, a jó és a szeretet

2. Kezdetektől fogva ismerte az emberiség a rosszból gyökerező tapasztalatokat és megpróbálta megérteni, valamint megtalálni a rossz okait. A rossz nem egy ismeretlen erő, amely a világban valamilyen gépies jelleggel, meghatározhatatlanul működik. A rossz az ember szabadságán keresztül nyilvánul meg, és éppen ez az a képesség, amely az embert a föld összes többi teremtményétől megkülönbözteti.

A rossz jelenléte központi kérdés és folyamatosan végigkíséri az ember útját. *A rossznak mindig van arca és neve*: azoknak a nőknek és férfiaknak az arca és neve, akik szabad akaratukból választják. A Szentírás azt tanítja, hogy már a történelem kezdete óta jelen van a rossz. Ádám és Éva fellázad Istennel szemben, és Káin megöli testvérét, Ábelt (Ter 3-4). Ezek voltak az első lépések a rossz hatása alatt, amihez az idők folyamán, rengeteg hasonló döntés csatlakozott. Minden ilyen döntés magában hordoz egy alapvető erkölcsi jelentést, amely a tett irányában igen meghatározó felelősséget hordoz, és egyben kihívást is jelent az embernek Istennel való kapcsolatában, valamint a többi ember és minden teremtmény felé irányuló kapcsolatában is.

A rossz összetevőit kutatva azt látjuk, hogy *a rossz nem más, mint a szeretet tragikus megvonása*.^[1] Az erkölcsi jó a szeretetből születik meg, szeretetként mutatkozik meg és a szeretet felé irányul. Ez a gondolkodásmód különösképpen is közel áll a keresztény emberhez, hiszen tudja, hogy Krisztus egységes és misztikus Testében való léte különleges kapcsolatba helyezi őt nemcsak az Úrral, hanem embertestvéreivel is. A keresztény szeretet logikája - amely az Evangélium szerint az erkölcsileg megítélt jónak a lüktető szíve - viszi az embert egészen az ellenség iránti szeretetig: „Ha ellenséged éhezik, adj neki enni, ha szomjazik, adj neki inni.” (Róm 12,20)

Az egyetemes erkölcsi törvény „szabálya”

3. A világ jelenlegi állapotát tekintve nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy mekkora teret hódít a rossz, a maga szociális és politikai köntösében álcázva: a társadalmi rendezetlenségtől a szociális anarchiáig, mely aztán háborúhoz vezet, az igazságtalanságig és az erőszakig, amely a másik emberrel való szembenálláshoz és elnyomásához vezet. Annak érdekében, hogy a rossz útvesztői között rátaláljunk a jó ösvényére, az emberiség nagy családjának szüksége van arra, hogy az Istentől kapott kincset – mely közös erkölcsi értékünk – összefogva mutassuk meg a világnak. Ezért mindnyájukat, akik arra kaptak meghívást, hogy a rosszat jóval győzzék le, szent Pál szavaival szólítalak: *Törekedjete arra, hogy a jót cselekedjétek, nagylelkűen, érdek nélkül és lehetőség szerint éljete békében* (hiv. id. Róm 12,17-21).

Az ENSZ Általános Közgyűlésén - amelynek tíz éve immár - szó esett arról, hogy a békéért való szolgálatunkat közösen kell végeznünk és említést nyertek itt az univerzálisan jónak ítélt erkölcsi törvények „szabályai” is,^[2] amelyeket az Egyház több helyen is kiemelt és megemlített. Közös, fontos és állandó érvényű értékekből kiindulva, ezek a „szabályok” összekötik az embereket a különbözőségük ellenére is, amelyek lehetnek kulturális vagy más jellegűek: *„Még ha alapjaiban tagadjuk is, sem kitörölni, sem kiirtani nem lehet az emberi szívből. Mindig újra feltámad és hat az egyének és társadalmak életében”*.^[3]

4. Az erkölcsi törvénynek e közös szabályrendszere arra kötelez, hogy felelősséggel mindig készek legyünk az emberek és a népek életének elfogadására és támogatására. E szabályrendszer fényében nyomatékosan meg kell bélyegeznünk azt a társadalmi és politikai rosszat, amelyet az erőszak okozott, és sújtja a világot. Hogyan is ne gondolnánk ezen összefüggésben a szeretett *afrikai kontinensre*, ahol tartósak a konfliktusok. Ezek már több millió áldozatot követeltek eddig is, és vajon követelnek ezután is? Hogyan hagyhatnánk szó nélkül a veszélyes helyzetet Palesztinában, Jézus hazájában, ahol nem sikerül igazságban és igazságosságban összekapcsolni a kölcsönös megértés szálait, amelyet a nap mint nap újra indított merényletekkel és bosszúval terhelt konfliktus szakít szét? Mit szólhatunk a terrorista erőszak tragikus jelenségéről, amely úgy tűnik, hogy az egész világot félelemmel és rémülettel teli jövőbe sodorja? És végül nem keserűséggel telve kell-e megállapítanunk, hogy az *iraki dráma*, sajnos folytatódik és mindenkit bizonytalan helyzetben

tart?

A béke megszületése érdekében tudatosítanunk kell, hogy az erőszak elfogadhatatlan és nem oldja meg a problémákat. „Az erőszak hazugság, mert hitünk és emberségünk igazsága ellen vét. Az erőszak éppen azt rombolja szét, aminek a védelmét ürügyként használja: az emberi méltóságot, az életet és a szabadságot.”^[4] Ezért elengedhetetlen dolog, hogy támogassuk *a lelkiismeret fejlesztésére irányuló valódi nevelést*, amely mindenkit, elsősorban a fiatalokat úgy tanítja a jóra, hogy figyelmüket a *teljes és szolidáris humanizmusra* irányítja, amelyre az Egyház igent mond. Csak ilyen alapra lehet építeni a szociális, gazdasági és politikai rendet. Ez veszi tekintetbe minden egyes ember méltóságát, szabadságát és alapvető jogait.

A béke java és a közjó

5. Külön pillantást kell vetnünk a *közjóra*,^[5] s annak társadalmi, politikai kifejeződésére ahhoz, hogy a béke elősegítése érdekében támogassuk a gondolatot: csak a jó győzi le a rosszat. Ha minden szinten ápoljuk a közjót, akkor valóban a békét erősítjük. Vajon meg tudja-e magát valósítani az ember, ha eltekint attól, hogy társas természete van; „másokkal” és „másokért” él. A közjó közvetlenül érinti az embert, tekintettel társas kapcsolatainkra: család, csoportok, egyesületek, községek és régiók, államok, a népek és a nemzetek kapcsolatai. *Mindenki részese valamilyen formában a jólét elérésének*, a másik javáért vállalt állandó fáradozásnak úgy, mintha a sajátjáról lenne szó. Ez különösen a politikai döntéshozók felelősségét emeli ki, illetékességük minden szintjén. Hiszen az ő feladatuk, hogy megteremtsék a szociális feltételek azon összességét, amelyek megengedik az ember személyiségének teljes kibontakoztatását és erre kedvezően hatnak.^[6]

A közösség java megköveteli a személy és az alapvető emberi jogok tiszteletét és támogatását, valamint átfogó értelemben a nemzetek jogainak tiszteletét és támogatását is. Így szól erről a II. Vatikáni Zsinat: „Az emberek egyre szorosabbá váló és lassan az egész világra kiterjedő kölcsönös függéséből következik, hogy a közjó (...) napjainkban egyre egyetemessé válik és az egész emberi nemet érintő jogokat és kötelezéseket foglal magába. Minden csoportnak számot kell vetnie a többi csoport szükségleteivel és jogos igényeivel, sőt az egész emberi család közjavával is.”^[7] Az egész emberiség java, különösen a jövő generációké, megköveteli a valódi nemzetközi együttműködést, amelyhez minden országnak hozzá kell járulnia.^[8]

Az emberi valóságot kimondottan megrövidítő nézőpontok azonban a közjót pusztán *szocioökonómikus jólétnek* állítják be, amelyből hiányzik a transzcendentális irányultság, s ezzel a közjó egzisztenciális alapjait ássák alá. A közjónak ezzel szemben *transzcendentális dimenziója* is van, mert Isten a teremtmények végső célja.^[9] A keresztények jól tudják, hogy Jézus Krisztus teljesen világossá tette, miként valósul meg az emberi közösség valódi jóléte. Krisztusra irányul a történelem és benne éri el csúcspontját: neki köszönhetően, általa és rá figyelve vezethető el minden emberi valóság az Istenben való kiteljesedésre.

A béke ajándéka és a földi javak használata

6. Mivel a béke ajándéka szorosan kötődik a népek fejlődéséhez, nélkülözhetetlen számításba venni azt *az erkölcsi következményt, amely a föld javainak használatából ered*. A II. Vatikáni Zsinat sürgető módon emlékeztetett arra, hogy „Isten minden ember és minden nép használatára szánta a földet mindazzal egyetemben, ami hozzátartozik. A teremtett javaknak méltányos módon kell tehát eljutniuk mindenkihez, az igazságosság vezetésével, a szeretet kíséretében.”^[10]

Az emberi családhoz való tartozás minden személynek megadja, hogy *helye legyen a világban*, jogokat és kötelességeket kap mindenki, lévén, hogy az embereknek *közös az eredetük és végső céljuk*. Elég arra gondolni, hogy egy gyermek, ha megfogantatik, már megvan az élethez való joga, figyelmet és gondoskodást érdemel, és bárkiről is van szó, kötelessége gondját viselni az embereknek. A rasszizmus visszautasítása, a kisebbségek védelme, a menekültek és üldözöttek felkarolása, a nemzetközi szolidaritás elevenen tartása a rászorulókról, ezek mind velejárói annak, hogy mindenkinek helye van a világban.

7. A béke ajándékát egységben kell látnunk mindazokkal az *újfajta javakkal* is, amelyek a tudományos ismeretből és a technológiai fejlődésből származnak. Ezek is, a föld javainak egyetemes elosztását szolgáló alapelv szellemében, *az ember legfőbb szükségleteinek szolgálatába állítandók*. Vannak időszerű kezdeményezések nemzetközi szinten, amelyek egész figyelmünket a javak egyetemes rendeltetésének vezéreszméjére irányítják, biztosítva ezzel mindenkinek, egyéneknek és nemzeteknek a fejlődésben való részesedés alapfeltételeit. Mindez lehetővé teszi, hogy ledőljenek a korlátok és a monopóliumok, amelyek félreállítanak annyi népet.^[11]

A béke ajándékát az is biztosítani fogja, ha a nemzetközi közösség nagyobb felelősséget mutat az iránt, amelyet *közös javaknak* nevezhetünk. Azokról a javakról van szó, amelyeket az emberek úgy használhatnak, mintha azokért kifejezetten megdolgoztak volna. Pl. a jogrend, az emberi élet védelme, vagy az út- és vasúthálózat. A mai világban, amely teljesen felruházta magát a globalizáció jelenségével, egyre nagyobb számban születnek meg ezek a közös javak, amelyek globális jelleget vesznek fel és következésképpen a *közérdeket* is növelik napról napra. Elég a szegénység elleni harcra, a béke és a biztonság keresésére, a klímaváltozás miatt fellépő aggodalomra vagy a betegségek elterjedésének megakadályozására gondolnunk. Mindezen érdekekre a Nemzetközi Közösségnek egy egyre szélesebb jogharmonizációval kell válaszolnia, amely *rendet tartva lehetővé teszi, hogy a közös javaknak mindenki örvendjen*, ösztönzést érezvén az egyenlőség és a szolidaritás egyetemes alapelveinek megvalósítására.

8. A javak általános rendeltetésének alapelve mindezekén kívül megkívánja azt is, hogy szembesüljünk a *szegénység szorító gondjával*, amely különösképpen is sújt több, mint 1 milliárd embert. A Nemzetközi Közösségnek most, az új évezred kezdetén, kiemelt célja, hogy 2015-ig a felére szorítsa le a számot. Az Egyház fenntartja és szorgalmazza ezt a vállalat és Krisztusban minden hívőt arra szólít fel, hogy kézzel foghatóan és minden területen *kiemelt szeretetet tanúsítson a szegények iránt*.^[12]

A szegénység nyomora szoros összefüggésben áll a *szegény országok külső eladósodásának* kérdésével. Annak ellenére, hogy jelentős törekvések történtek ez irányban, nincs még elégséges megoldás. Tizenöt év telt el azóta, amikor felhívtam a közvélemény figyelmét arra, hogy a szegény országok külső adóssága „egy szélesebb problémakör része, amelybe beletartozik a külföldi beruházások kérdése, a legnagyobb nemzetközi szervezetek igazságos működése, a nyersanyagok ára és így tovább.”^[13] A legutóbbi törekvések, amelyek az adósságok lefaragását célozzák, főleg a szegények igényeire figyeltek, kétségtelenül javítottak valamennyit a *gazdasági fejlődés* minőségén. Ugyanakkor különböző okok miatt ez a fejlődés mennyiségileg nem tekinthető elegendőnek, főleg, ha arra gondolunk, hogy milyen célokat akartak elérni az ezredfordulóra. A szegény országok *ördögi kör* rabjai maradnak: az alacsony hozam és a lassú fejlődés korlátozza a megtakarítást, az erőtlenséggel történő beruházások és a megtakarítás elégtelen használata viszont nem eredményez komoly fejlődést.

9. Miként azt VI. Pál pápa is aláhúzta, és én is megerősítettem, az egyetlen hatásos módszer, amely valóban eredményre vezethet és a szegénység problémáját megoldhatja - és ebben az országoknak egyet kell érteniük - , hogy találják meg azokat a forrásokat – köz- és magán támogatások formájában beleértve a *külföldi támogatásokat* - , amelyek méltányossági alapon kerülnek felhasználásra, és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok terén határozzák meg azokat.^[14] Szükségesnek mondható az is, hogy ennek egyfajta morális és gazdasági előremozdítását is kezdeményezzék. Fontosnak tartom olyan törvények megalkotását, amelyek a szegény országokat előnyben részesítik. Ugyanakkor felül kell vizsgálni azokat az egyezményeket is, amelyekről a gyakorlatban bebizonyosodott, hogy súlyos terhek viselésére kényszerítettek olykor bizonyos országokat. Éppen ezért szükségesnek és fontosnak látszik egy újratezdés abban, hogy miként lehet a társadalom segítségére ennek a fejlődésnek és mi módon tehet bármit is - annak ellenére, hogy léteznek nehézségek - ennek az útnak a megvalósításában, az új támogatási lehetőségekben, megtalálva annak helyes formáit a fejlődés érdekében.^[15]

Egyes kormányok már foglalkoznak olyan mechanizmusok kiértékelésével, melyek ez irányba haladnak. Olyan értékű kezdeményezések ezek, amelyek hitelesen keresik meg és veszik figyelembe az elsődlegesen rászorulókat. Fontos figyelemmel kísérni, hogy a szegény országok fejlődésére szánt gazdasági támogatások elosztása a helyes adminisztráció keretein belül történjék, mind az adományozó, mind pedig az adományt elfogadó részéről. Az Egyház mindenkor bátorítja ezeket a kezdeményezéseket és a maga részéről meg teszi a szükséges lépéseket. Elég itt megemlíteni azokat a felajánlásokat, amelyek a különböző katolikus intézményeken keresztül érkeznek be, mint a fejlődést segítő céltámogatások.^[16]

10. 2000-ben, a Szentév alkalmából kiadott *Novo millennio ineunte* kezdetű apostoli levelemben különös hangsúlyt fektettem arra, hogy a szeretetnek egy új formáját kell megélnünk ahhoz, hogy az Evangélium reménységét tudjuk sugározni a világ számára. Ennek szükségessége akkor válik érthetővé, amikor érzékeljük a kényes és sokrétű problémákat, amelyek megakadályozzák az afrikai kontinens fejlődését: gondolok itt a fegyveres konfliktusokra, a járványokra, amelyek nagy veszélyt jelentenek a szegények számára, a politikai bizonytalanságokra, amelyeket nagymérvű szociális bizonytalanság követ. Mindez drámai valóságot fejez ki és arra hív bennünket, hogy új, radikális felelősséggel forduljunk Afrika felé: fontos életre kelteni a szolidaritás új formáját, bilaterális és multilaterális (minden) szinten, mindenki részéről és sokkal nagyobb elkötelezettséggel, valamint teljes felelősségünk tudatában, hiszen az afrikai népek jóléte elengedhetetlen feltétel a globális jólét megteremtése érdekében.

Az afrikai népek képesek saját életüket kézbe venni, megtalálni a hivatásukat, kulturális fejlődésüket, valamint szociális és gazdasági életüket előre vinni! Afrika nem lehet olyan terület, amelynek felügyeletre van szüksége csak azért, hogy az érdekmegosztás és a termelékenység tárgya legyen! Annak érdekében, hogy ezt elkerüljük, szükség van egy új politikai kultúrára, különösképpen a nemzetközi együttműködés terén. Újból szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy megengedhetetlen a népek fejlődése érdekében tett ígéretek elmulasztása. Ide tartozik az afrikai népek nagyméretű adósságának eltörlése, amivel a Nemzetközi Közösség felé tartoznak, valamint az is, hogy tekintettel legyenek rájuk a nemzetközi gazdasági kapcsolatok terén.

Igencsak nagy kihívásnak mutatkozik, hogy megszülessen a béke. Valamilyen megoldást találni kell a békét akadályozó nehézségek megoldására. A világ békéjét talán soha jobban, mint napjainkban meghatározza és determinálja a népek közötti interdependencia – azaz, hogy a szegény és gazdag országok egymástól kölcsönös függőségben élnek - , ezért

„mindenki számára nyilvánvaló, hogy vagy kiterjed a fejlődés a világ minden részére, vagy visszaesés következik be azokon a területeken is, ahol eddig folyamatos volt a fejlődés”.^[17]

A rossz egyetemessége és a keresztény remény

11. Azon drámai események előtt, amelyek a világban történnek, a keresztényeknek alázatos reménnyel kell megvallaniuk, hogy csakis Isten teheti lehetővé az emberek és a népek számára, hogy túllépve a rossz dolgokon, elérjék a jót. Krisztus a halálával és feltámadásával „drága áron” (1Kor 6,20; 7,23) megszabadított és megfizetett értünk, megszerezve mindenki számára a szabadulást. Ezért az Ő segítségével *mindenki számára lehetséges jóval legyőzni a rosszat*.

Arra a bizonyosságra építve, hogy a rossz soha nem fog győzni, a keresztény ember rendíthetetlen reményben él, mely fenntartja őt abban, hogy mindenkor az igazságot és a békét kezdeményezze. A személy és a társadalom ellen elkövetett bűnök ellenére, amelyeket az ember kényszerűen megtapasztal, mindig a remény adja meg azt a lendületet, hogy új elköteleződéssel forduljon másokhoz az igazság és a béke megteremtése érdekében, és így együtt élhetünk abban a rendíthetetlen bizalomban, hogy létezik a lehetőség, amellyel egy jobb világot építhetünk.

Ha a világban jelen van is , és működik a „gonoszság titka” (2Tessz 2,7), nem szabad elfelejtkezni arról sem, hogy a teremtett emberben megvan az elegendő energia ahhoz, hogy képes legyen ellenállni ennek. Isten hasonlatosságára teremtve és Krisztus megváltása által, „aki valamiképpen minden emberrel egyesült”,^[18] teljes mértékben együttműködhet Istennel a jó győzelme érdekében. Ugyanis valóság az, hogy az „Úr Lelke betölti a földkerekséget” (Bölcs 1,7). A keresztények, különösképpen a világi hívek „*ezt a reményt pedig ne zárják magukba, hanem folyamatos megtéréssel és küzdve »ennek a sötét világnak kormányzói, a gonosz szellemek ellen« (Ef 6,12) a világi élet struktúráin keresztül is fejezzék ki*”.^[19]

12. Egyetlen jóakarató nő és férfi sem vonhatja ki magát azon feladat alól, hogy küzdjön a jó győzelméért a rossz felett. Olyan harc ez, amelyet csak a szeretet fegyvereivel tudunk folytatni. *Ahol a jó győz a rossz felett, ott a szeretet uralkodik, és ahol a szeretet uralkodik, ott béke tölt be mindent*. Ezt tanítja az Evangélium, amit a II. Vatikáni Zsinat is kimondott: „*hogy az emberi tökéletesség és a világ átalakításának alaptörvénye a szeretet új parancsa*”.^[20]

Mindez igaz lehet a szociális és a politikai életre is. Erre vonatkozólag XIII. Leó pápa azt írta, hogy azoknak, akiknek kötelességük gondoskodni a béke és a népek közötti kapcsolatok megteremtéséről, önmagukban és másokban is fel kell ébreszteniük a „*szeretetet, amely az erények királynője és nagyasszonya*”.^[21]

A keresztények meggyőződésükkel tegyenek tanúságot erről az igazságról. Tegyenek tanúságot arról is, hogy a szeretet az egyetlen erő, mely képes az embert - társadalmi és személyes szinten egyaránt - a tökéletesség felé vezetni. Az egyetlen dinamizmus, amely képes a történelmet előre vinni a jó és a béke útján.

Ebben az évben, amely az *Eucharisztia Éve*, az Egyház gyermekeinek meg kell találniuk a szeretet legnagyobb szentségében, minden igaz közösség forrását: az üdvözítő Krisztussal való közösségét, és Őbenne minden emberrel. Krisztus halálának és feltámadásának ereje, amely az eucharisztikus cselekmény pillanatában jelen van, megszabadít minket a rossztól, és képessé tesz arra, hogy a jót tegyük. Ez az új életnek az ereje, amit Ő ajándékként adott nekünk, és ezáltal egymásnak testvérei vagyunk, minden nyelvi, nemzeti és kulturális különbözőségünk ellenére is. Egyszerűen ez az az erő, mely lehetővé teszi, hogy ugyanannak a kenyérnek és kehelynek a részesei lehetünk és érezhetjük, hogy „*Isten*

családjához tartozunk". Így járulhatunk hozzá különös módon és hasznosan ahhoz, hogy a világ az igazságosság, a szabadság és a béke értékeire épüljön.

Vatikán, 2004. december 8.

II. János Pál pápa

Jegyzetek:

- [1] Ezzel kapcsolatban Ágoston kifejti: „A kétfajta szeretet kétféle várost hozott létre: az önmaga iránti szeretet, egészen addig, hogy Istent elhanyagolta és így létrehozta a földi várost; az Isten iránti szeretet, egészen addig, hogy önmagát elhanyagolta és így létrehozta az égi várost” (*De Civitate Dei*, XIV,28).
- [2] Megemlékezés az ENSZ megalakulásának 50. évfordulója alkalmából (1995. október 5.), 3: Tanítások XVIII/2 (1995), 732.
- [3] A Katolikus Egyház Katekizmusa, 1958.
- [4] II. János Pál pápa beszéde *Omelia presso Drogheda*, Írország (1979. szeptember 29.), 9: AAS 71 (1979), 1081.
- [5] A tágabb értelemben vett *közjó* alatt értendő „azoknak a társadalmi életfeltételeknek az összessége, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket”. II. Vatikáni Zsinat, *GAUDIUM ET SPES* pasztorális konstitúció, 26.
- [6] XXIII. János pápa *MATER ET MAGISTRA* apostoli enciklika, AAS 53 (1961), 471.
- [7] II. Vatikáni Zsinat, *GAUDIUM ET SPES* pasztorális konstitúció, 26.
- [8] XXIII. János pápa, *MATER ET MAGISTRA* apostoli enciklika, AAS 53 (1961), 421.
- [9] II. János Pál pápa, *CENTESIMUS ANNUS* apostoli enciklika, 41:AAS 83 (1991), 844.
- [10] II. Vatikáni Zsinat, *GAUDIUM ET SPES* pasztorális konstitúció, 69.
- [11] II. János Pál pápa, *CENTESIMUS ANNUS* apostoli enciklika, 35: AAS 83 (1991), 837.
- [12] II. János Pál pápa, *SOLLICITUDO REI SOCIALIS* apostoli enciklika, 42: AAS 80 (1988), 572.
- [13] A Tanulmányi Napok alkalmával mondott beszéd, a Szentszék Tudományos Akadémiája (1989. október 27.), 6: Tanítások XII/2 (1989), 1050.
- [14] VI. Pál pápa, *POPULORUM PROGRESSIO* apostoli enciklika, 56-61: AAS 59 (1967), 285-287.
- II. János Pál pápa, *SOLLICITUDO REI SOCIALIS* apostoli enciklika, 33-34: AAS 80 (1988), 557-560.
- [15] II. János Pál pápa, a *Iustitia et Pax* Bizottság elnökének írt üzenete: *L'Osservatore Romano*, 2004. július 10., 5.old.

[16] *NOVO MILLENNIO INEUNTE*, no. 50: AAS 93 (2001), 303.

[17] II. János Pál pápa, *SOLLICITUDO REI SOCIALIS* apostoli enciklika, 17: AAS 80 (1988), 532.

[18] II. Vatikáni Zsinat, *GAUDIUM ET SPES* pasztorális konstitúció, 22.

[19] II. Vatikáni Zsinat, *LUMEN GENTIUM* dogmatikai konstitúció, 35.

[20] II. Vatikáni Zsinat, *GAUDIUM ET SPES* pasztorális konstitúció, 38.

[21] XIII. Leó, *RERUM NOVARUM*, 11 (1892), 143; XV. Benedek, *PACEM DEI* enciklikája: AAS 12 (1920), 215.